

De zorg voor

littekens

Een eeuw erfgoedbeleid rond Wereldoorlog I-relicten

KOEN HIMPE [AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED – VLAAMSE OVERHEID]

Toen de kanonnen in 1918 uiteindelijk zwegen, was een groot deel van de Westhoek veranderd in een maanlandschap. Ook na een periode van driftige wederopbouw liet de wereldbrand een reeks littekens achter in dit landschap. Maar ook littekens vervagen. Hoe gingen we in de voorbije eeuw om met deze traumatische getuigenissen? En wat deed – én doet – de overheid voor het behoud van ons oorlogserfgoed? Erfgoedonderzoeker Koen Himpe geeft een overzicht van het erfgoedbeleid rond WO 1-relicten in Vlaanderen.¹

De Eerste Wereldoorlog heeft een onmiskenbare invloed gehad op het Vlaamse landschap, zeker in de Westhoek, waar een meer dan 40 kilometer lange frontlijn vanaf Mesen over Heuvelland, Ieper, Langemark, Houthulst en Diksmuide tot voorbij Nieuwpoort liep.² Maar ook in de aansluitende gebieden binnen schootsbereik (Wervik, Menen, Ledegem, Moorslede, Poperinge, Vleteren, Alveringem, Lo-Reninge, Staden, Koekelare, Koksijde en Middelkerke) heeft de oorlog lelijk huisgehouden. Gedurende meer dan vier jaar werden over een gebied van zowat 580 km² vijandelijke achterhoedelinies verwoest.

Aan de Vlaamse midden- en oostkust (Middelkerke, Oostende, Bredene, De Haan, Blankenberge, (Zee)Brugge en Knokke-Heist) en in de grensregio met het tijdens de Eerste Wereldoorlog neutrale Nederland (Damme, Maldegem, Assenede, Zelzate, Wachtebeke, Moerbeke, Stekene, Sint-Gillis-Waas, Beveren-Waas, Kruibeke en Stabroek, Kapellen, Brasschaat, Schoten, Schilde, Ranst, Brecht, Beerse en Turnhout) getuigen kustbatterijen en bunkerlijnes of *Stellingen* nog van de wereldbrand. Ook de zones waar begin- en eindoffensieven werden uitgevochten (zoals de Velp- en Getevallei, het Nationaal Reduit rond Antwerpen, de Leie- en Scheldevallei) dragen nog de littekens van de Grote Oorlog.

Verspreide materiële sporen vind je zowat overal in voormalig bezet gebied: in herenhuizen waar officieren werden ingekwartierd, bossen waar militair werd getraind of brandhout werd gekapt, akkers waarin vliegvelden werden aangelegd... En dan zijn er nog de plaatsen waar na de wapenstilstand doden werden herdacht en (her)begraven. De herinnering aan de oorlog is in Vlaanderen nooit ver weg.

Sites de Guerre, een eerste beschermingspoging

Vlaanderen heeft er lang over gedaan om de erfgoedwaarde van al die sporen te onderkennen. In 1922 al stelde het toenmalige Ministerie van Landsverdediging voor verschillende oorlogsoorden of zogenaamde *sites de guerre*, hoofdzakelijk in de sector van het IJzerfront, te beschermen. Het ging om een selectie van een vijftientigtal sites die men als educatieve openlucht-musea wilde inrichten.³ Tot die selectie behoorden zowel geallieerde stellingen (onder meer het *Grand Redan* in Nieuwpoort, de Belgische observatiepost van Pervijze, de torenruïne van Oud Stuivekenskerke en de Dodengang in Kaaskerke) als Duitse sites (het Lange Max-geschutskanon in Koekelare, de *Tirpitzbatterie* in Oostende, de *Wilhelm II-batterie* in Knokke).

Enkele jaren daarvoor had Winston L.S. Churchill zelfs voorgesteld om de Lakenhallen, de Sint-Maartenskerk en bij uitbreiding de ganse Ieperse stadskern als ruïne te consolideren. En vanaf 1933 was er van Britse zijde ook een sterk pleidooi om bunker-sites of zogenaamde *Pill-boxes* in de Ieper- en Mesenboog van sloop te vrijwaren.⁴

Toch zou het nog tot de Tweede Wereldoorlog duren vooraleer de eerste effectieve beschermingen van WO 1-relicten juridisch werden doorgevoerd. Vreemd genoeg lag het eerste beschermde object buiten de voormalige frontzone: het in 1942 beschermde landschap rond het Newfoundland Memorial, omstreeks 1924 opgetrokken op de grens tussen Harelbeke en Kortrijk. Het

¹ Artikel op basis van de lezing 'Bescherming WO 1-erfgoed, erkenning voor de sporen van de strijd' door K. Himpe in samenwerking met H. Decoodt, (2012), colloquium 'Het erfgoed van de Eerste Wereldoorlog in een ruimtelijk perspectief', 1-2 maart 2012, Onroerend Erfgoed, Provincie West-Vlaanderen, UGent en HOGent, Projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog.

² Deze zone kende een dynamische frontlijn in de zuidelijke heuvelstreek en een stabiele frontlijn in de grotendeels onder water gezette noordelijke IJzervlakte.

³ Voor meer achtergrond verwijzen we naar de bijdrage 'Hergebruik of oorlogstoerisme? De omgang met Belgische militaire sites als sporen van de strijd, 1914-1940' door J. Vaesen (2008), internationaal colloquium 'En toen zwegen de kanonnen', 3-6 november 2008, Algemeen Rijksarchief en Kon. Legermuseum.

⁴ Hierbij wordt verwezen naar de inventarisatiecampagne van 'The Pill-boxes of Flanders', opgemaakt door Kolonel Edward G.L. Thurlow.